

РЕЦЕНЗІЇ

Євгенія Карпіловська

Акорди слів у мові поета

Рец. на: **Іменник в поетичній мові Василя Мисика: словник сполучуваності (на матеріалі збірки «Чорнотроп») /** Укладання: О. О. Тележкіна; післямова: О. П. Ковальова. – Харків: Майдан, 2017. – 362 с.

Нові обставини суспільного життя в Україні закономірно висувають нові вимоги до української мови як до мови держави в усій повноті належних їй у такому статусі функцій. Нові завдання постають і перед українським словникарством, яке покликане не лише зафіксувати продукти мовної діяльності української нації в словниках різних типів, а й ресурсами цих словників сприяти дальшому розвитку української мови для задоволення нових когнітивних і комунікативних потреб українців. Успішне виконання такого, без жодної пересади, надактуального, але і надскладного завдання пов'язане як з укладанням нових словників уже відомих українській лексикографії типів, так і зі створенням словників тих типів, які на сьогодні в ній мало представлені, а то й взагалі відсутні. Саме до малопредставлених типів належить словник харківської дослідниці української поетичної мови Олесі Олександрівни Тележкіної, який ми вважаємо за необхідне представити увазі читачів «Лексикографічного бюлетеня».

Власне словників сполучуваності слів у сучасній українській лексикографії обмаль. З повним правом до них можна віднести хіба лише «Словник дієслівного керування» Л. М. Колібаби і В. М. Фурси (Київ, 2016). Щоправда, відомості про сполучуваність слів, як лексичну, так і синтаксичну, серед інших подають українські тлумачні, перекладні та аспектні словники. Наприклад, у тлумачному «Словнику української мови» в 11 томах (Київ, 1970-1980) читачі знайдуть відомості не лише про граматичні показники сполучуваності дієслова *брати* в значенні «сприймати певним чином» – *перех., перев. за що (брати за основу, брати за жарт)*, а й переліки слів, з якими в різних значеннях це дієслово утворює стійкі сполуки на взір *брати акорди, брати початок, брати участь* тощо. Цікавий тип аспектного словника сполучуваності подає «Новий словник епітетів української мови» С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленка і С. П. Бибик (Київ, 2012). Він охопив 340 іменників – центрів поняттєвих полів з властивими їм означеннями. Наприклад іменник *мова* з розмовним синонімом *річ* і застарілим синонімом *язик* очолив 9 таких полів, що загалом умістили близько 400 сполук іменника *мова* та його синонімів з означеннями різного ступеня експресії. Для прикладу, багату, гарну мову в цьому словнику схарактеризували такі означення з художніх творів, як *афористична, божес-*

твенна, велична, вогненна, глибокодумна, соковита, чародійна та ін. Окремий тип словників сполучуваності становлять конкорданси, або словники текстового оточення слова, на кшталт чотиритомної «Конкорданції поетичних творів Тараса Шевченка», яку уклали канадські дослідники Юрій Гавриш і Олег Ільницький (Едмонтон-Торонто, 2001).

Знання про здатність того чи того слова сполучатися з іншими словами, створюючи складніші одиниці з номінативною (найменуваною) або предикативною (комунікативно-прагматичною, оцінною) функцією відкривають мовцеві простір для ословлення різних аспектів думки, різних її нюансів, збагачують його арсенал виражальних засобів. Щодо цього твердження не можемо не нагадати читачам слушне спостереження О. Н. Синявського, подане в його «Нормах української літературної мови»: *І от не так і великим числом наростків в українській мові (десь понад сто) витворено тисячі нових слів подібно до того, як з невеликого числа звуків піяніна (усього 85) можна витворити дуже багато, безліч акордів, тобто нових сполучень звуків. Але як далеко не кожне сполучення звуків піяніна дає акорд, так далеко не механічно творяться нові слова з відомих елементів. Як знаючись тільки добре на музиці, маючи вправність у грі людина може взяти і новий добрий акорд, так тільки глибоко й повно знаючи мову, можна витворити нове слово, без наміру, не надумано, а цілком натурально, «само собою»* (Синявський 2018 (1931): 116–117).

О. О. Тележкіна розв'язання такого масштабного завдання опису сполучальних властивостей українських слів цілком логічно почала з вивчення мови окремого письменника – майстра поетичного слова Василя Олександровича Мисика (1907-1983) і з мовної палітри його поетичної збірки «Чорнотроп» (Харків, 2007). Прикметою мови цієї збірки, як відзначає укладачка, є поєднання в деяких творах, зокрема в поемі «Гетьманівна», поетичної мови з прозовою та драматургічною. За одиницю реєстру словника О. О. Тележкіна обрала іменник – стрижневу одиницю української номінації і центральну одиницю авторської поетичної мови Василя Мисика. Це доводять і цифри: 2366 іменників, представлені в текстах збірки 6714 словоформами, становлять близько чверті всього її обсягу. До цієї кількості, як зазначає укладачка, не увійшли, однак, ті іменники, які становлять складники фразеологізмів. Серед іменників читачі знайдуть як загальноживані лексеми, так і авторські новотвори.

Стаття обговорюваного словника побудована великою мірою традиційно для лексикографічних праць пояснювального типу. Реєстрову одиницю становить іменник у формі називного відмінка однини чи множини, причому такі словоформи, навіть того самого іменника, подано як заголовні одиниці окремих статей, напр., *сутінок* і *сутінки*. Якщо іменнику властива полісемія або омонімія, коло нього в круглих дужках вміщено коротку дефініцію. Пояснювальна частина статті містить ілюстрації до сполук описуваного іменника з творів Василя Мисика зі збірки «Чорнотроп» з паспортом таких цитат. Окремо подано цитати зі сполукою іменника в статусі головного чи залежного слова. Самий такий іменник виділено пожирненням, а сполучувані з ним слова підкреслено. У цитатах подекуди для кращого розуміння змісту сполуки додано короткі пояснення укладачки з ширшого контексту того чи того твору. У такий спосіб для кожного іменника окреслено його сполучувальний потенціал у мові збірки і, відповідно, змістовий і функціональний потенціал того поняття,

яке він називає, у мовній картині світу письменника. Наприклад, іменник *мова* в значенні «мовлення» виявив здатність до творення таких сполук, як *плететься тиха мова, урвав свою мову, тиха мова поткалася* (с.173).

Звичайно ж, уважний аналіз моделі опису сполучуваності слів, яку О. О. Тележкіна запропонувала в своїй праці, виявляє її слабкі, не до кінця продумані складники, як-от: непослідовне подання дефініцій до полісемічних слів. Для трьох статей, у яких в словнику представлено вищезгаданий іменник *мова*, лише до двох додано короткі дефініції властивих йому значень – «мовлення» і «слово». Дефініція значення «система загальноприйнятих у певній спільноті знаків для обміну інформацією» відсутня. Зауваження може викликати й виділення самих слівних сполук, бо їх подано з різним ступенем повноти, а отже, постає питання, на які засади виокремлення сполук слів спиралася укладачка. Чи вона виділяла тільки базові сполуки, чи враховувала і всі слова, залежні від такої базової сполуки? Навіть ті приклади, які ми подали вище, дають підстави твердити, що О. О. Тележкіна скоріше схилилася до другої засади. Такі деталі лексикографічного моделювання сполучуваності слів можна продумати й прийняти рішення, оптимальне для опису певного матеріалу, в подальшій роботі, бо, сподіваємося, що дослідниця продовжить цю вкрай потрібну справу.

Та модель опису слівної сполучуваності, яку О. О. Тележкіна представила в словнику «Іменник в поетичній мові Василя Мисика», безперечно, заслуговує на високу оцінку, творче осмислення й наслідування в укладанні нових словників сполучуваності слів української мови і загалом для опису комбінаторного потенціалу слів у словниках інших типів: тлумачних, перекладних, ідеографічних, аспектних. Цілком поділяємо переконання укладачки словника в тому, що він «дасть важливий матеріал, який можна використовувати в науковій і навчальній діяльності» (с. 9).

Синявський О. Норми української літературної мови. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – ХХ, 368 с. – Репринт з видання 1931 р. (Серія «Українська граматична класика»).